هزاران سال نمایش زنده ژاپن

سولانژ تیری(۱)

تحقیق درباره ریشه‌های نمایش در هر یک از کشورهای آسیایی توام با تعمق در سنت گذشته، این نتیجه را به دست می‌دهد که همه جا، در اصل این خدایانند که می‌رقصند. براساس داستان‌های «حقیقی» که اساطیر را به وجود آورده‌اند، باز هم همین خدایانند که به انسان‌ها با حرکات رقص، معنای پنهان پانتومیم و درام جادویی مذهبی را آموخته‌اند. هنر نمایشی تا اعماق اساطیر ریشه می‌گستراند. در این‌جا مقدس و غیرمقدس تفکیک ناپذیرند: نمایش کجا شروع می‌شود؟ جشن در کجا به انتها می‌رسد؟ لحظه پایان پذیرفتن آیین کدام است؟ و بالاخره، در کدامین لحظه دیگر است که باله آغاز می‌شود.

چنین است که در ژاپن بس دور دست و بیرون از خاطره‌ها، سرزمین افسانه‌ای اساطیر خورشید، رقص اوزومه(۲) در مقابل غاری که آماتراسو(۳) «الههٔ بزرگ و روشن کنندهٔ آسمان» خود را در آن پنهان کرده است پدید می‌آید: او بسیار جسورانه، بی پروا و شاید هم وقاحت‌آمیز می‌رقصد. زیرا با قهقههٔ عجیب و غیرعادی خود قلب همه خدایان را به لرزه در می‌آورد و خورشید را وادار به خارج شدن از مخفیگاه خود می‌کند. رقصی پرشور و در عین حال وجدآور، همچنان که بعدها کاگورا(۴)ها بدین شکل درآمدند. این‌ها رقص‌های مذهبی اولیه‌اند، رقص‌های خدایان طبیعت، «رقص و آواز کامی‌ها(۵)» خدایان بی شمار مذهب «شین تو» که جهان را تجمع و آبادانی بخشیده‌اند.

اما در ژاپن غوطه‌ور شدن در سرچشمه‌ها، بی درنگ ما را به زمان حال باز می‌گرداند. «کاگورا» هنوز هم با صورتک‌های آشنایش، برای ژاپنی‌ها همه جا حضور دارد. دهکده و معبد شین تویی یافت نمی‌شود که جشن‌های سالانه خاص خود را نداشته باشد، جشن‌هایی که مقصد جادویی - آیینی آن‌ها بدین زودی‌ها از یاد نخواهد رفت. برای روشن‌تر شدن موضوع بهتر آن است که در این‌جا نظر «رنه زیفر» را نقل کنیم: «در چشم انداز تاریخی، رشد و توسعهٔ هنرهای نمایشی در ژاپن روی هم رفته تابع همان قوانینی بوده است که هنرهای نمایشی همه تمدن‌های بزرگ جهان نیز از آن‌ها پیروی کرده‌اند. با این حال، کیفیت بدیع این سرزمین در آن است که در عین جست و جوی مداوم راه‌های جدید، همه گونه‌های نمایشی را که به پختگی رسیده‌اند در سنتی مشخص، و بدون انقطاع، ثابت و حفظ کرده است. در حالی که شکل‌های ناتمام یا نارس، اغلب در سنت‌های محلی یا عامیانه محفوظ مانده‌اند. بدین ترتیب اعیاد مذهبی یا غیرمذهبی، رقص‌ها و پانتومیم‌ها و اشکال اولیه نمایشی را چون شاهدان زنده‌ای که تصویرگر مدارک مکتوبند تا روزگاران ما استمرار بخشیده‌اند.»(۶)

شیوه‌های نمایشی چین باید در قرن هفتم و هشتم میلادی به ژاپن وارد شده باشند: هنر محو شده گی‌گاکو(۷) که مجموعه‌ای دویست و بیست و سه تایی از نمایشنامه‌های آن هم اکنون در معابد نارا(۸) نگهداری می‌شود، به همراه صورتک‌های عظیم خود قابل تشخیص است. هنر بوگاکو(۹)، که رقصی است همراه با موسیقی عجیب گاگاکو(۱۰) نمایشی است به غایت پالایش یافته، شیوه‌دار و تقریباً نظری، که در آن رقصندگان، لباس درباریان تانگ(۱۱) را به تن دارند و با حرکاتی عبادت گونه و سرشار از ظرافت و آراستگی، هماهنگ با ضرب آهنگ‌های ماهرانه پیچ و تاب می‌خورند؛ و بالاخره هنرهای سان گاکو(۱۲)، سرگرمی‌های متنوع، میان پرده‌ها، دلقک‌ها، و خرده نمایش‌های ابتدایی که به زودی در نظام واژه‌ای عامیانه به ساروگوکا(۱۳) یا رقص میمون‌ها تبدیل می‌شود و مجموعه‌ای دیگر از معرکه‌های خیابانی، از نمایش دهندگان حیوانات تا شعبده بازان، از نقالان نابینا تا عروسک بازان و «ساحران و جن گیران» را در بر می‌گیرد. از آمیخته شدن همه این ماده‌های نمایشی که به تدریج نضج و توسعه می‌یافتند، باید هنری مطلقاً ژاپنی، قله درام، ادبی و آیینی توامان، یعنی «نمایش نو»(۱۴) پدید آید.

برخلاف تصور، «نو» محصول سنتی مرکب و پیچیده است؛ ترکیبی از نمایش‌های قبلی، همان‌قدر ژاپنی که وارد شده از چین و در عین حال زاییده ذوق و استعداد شخصی دو مرد بزرگ: کان - آمی(۱۵) و پسرش زآمی(۱۶) که خودشان به تنهایی در اواخر قرن چهاردهم م و سپس در قرن پانزده م تقریباً تمامی مجموعه‌ای را که بعدها به صورت نمایشنامه‌های کلاسیک درآمد خلق کردند. کان -

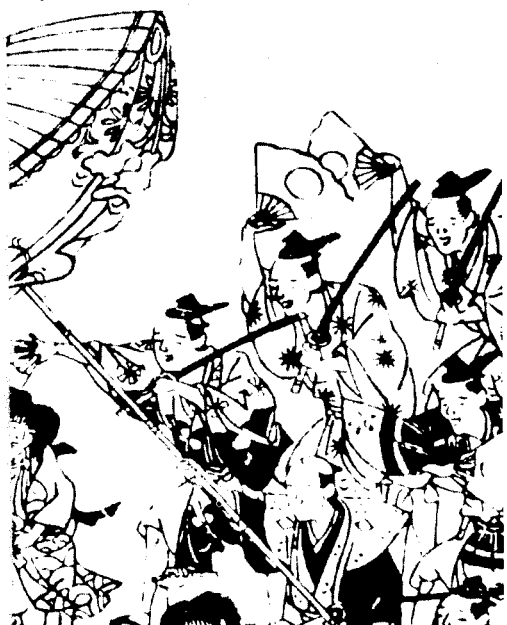

کابوکی عین زندگی است با تمامی اختلاف‌ها و تضادها، اشک‌ها و لبخندها، روشنی‌ها و تاریکی‌های آن. کلمه کابوکی شکل اسم گونه فعل کابوکو است که معنای آن «پیچ و تاب خوردن مبالغه‌آمیز انسان است». آیا این معنا خود به تنهایی به خاطر آورنده همه حرکات افراطی زندگی که به شکلی غلو شده بر صحنه آورده می‌شوند نیست؟

آمی که بازیگری بزرگ، مدیر گروه ساروگاکو و شاعری خوش قریحه بود و از جانب شوگون(۱۷) وقت نیز حمایت می‌شد به سرعت به شهرتی حیرت آور رسید. پسر او زامی در حالی که خود از نمایشنامه‌های نو تحسین‌آمیزی که می‌نوشت راضی نبود، رسالاتی دقیق در خصوص هنرهای نمایشی نوشت.

شیوه دیگر، نمایش عروسکی است که کاملاً با روش نو متفاوت است. این شیوه منتج از نقل‌های قدیمی منظومه‌های تخیلی - حماسی است که ابتدا توسط راهبها دربی وا(۱۸) منتشر و سپس توسط نمایشگران عروسکی جان داده شده‌اند.

نینگیو جو روری(۱۹) در قرن هفدهم م در حوالی شهرهای کیوتو(۲۰) اُزاکا(۲۱) و ادو(۲۲) شکل می‌گیرد. نمایش عروسکی که در آغاز قرن هجدهم به یاری گی‌دایو(۲۳) خواننده و نوازنده و سپس توسط چیکاماتسو(۲۴) نمایشنامه‌نویس و به مدد فنی که پیوسته بر پیچیده‌گی و تنوع آن افزوده می‌شد تکامل، تلطیف و پالایش یافته بود، به وسیله عروسک‌های بسیار بزرگی که اندازه و غنای بیانی هر یک از آن‌ها عمل سه بازیگر را می‌طلبید در صحنه‌های اُزاکا مشهور شده: «چوب و پارچه‌ای که شکل انسانی به خود گرفته است و به طرز شگفت‌آوری زنده می‌نماید، در دل تسلسلی بی رحمانه از عشق‌ها و نفرت‌ها، جنایات و کیفرها، طغیان‌ها و خودکشی‌های دلیرانه یا ترحم‌انگیز فرو می‌رود. چرخش دهشتناکی که بشریت ساخته درون خود را، توسط اشباح بلند قامت و نقابداری که تجسم‌گر سرنوشتی سرد و بی احساس‌اند، از هم می‌پاشد و نگاه می‌دارد. همان اشباحی که آن را تحت تسلط خود در می‌آورند و ویرانش می‌کنند.»(۲۵)

یک شیوه دیگر نمایش، کابوکی(۲۶) است اما راجع به کابوکی ، به راستی چگونه می‌توان این شیوه نمایشی را در چند خط تعریف کرد؟ کابوکی عین زندگی است با تمامی اختلاف‌ها و تضادها، اشک‌ها و لبخندها، روشنی‌ها و تاریکی‌های آن. کلمه کابوکی شکل اسم گونه فعل کابوکو(۲۷) است که معنای آن «پیچ و تاب خوردن مبالغه‌آمیز انسان است». آیا این معنا خود به تنهایی به خاطر آورنده همه حرکات افراطی زندگی که به شکلی غلو شده بر صحنه آورده می‌شوند نیست؟ کمدی آداب، درام، نمایش مرکبی که هنوز هم در آن آثار بیان گرای ساروگاکو به حیات خود ادامه می‌دهد. کابوکی به حق نمونه کاملی از هنر نمایش است. این نمایش که از سوی روشنفکران و شیفته‌گان نو در زمره نمایش‌های عامه پسند به شمار آمده بود، در حالی که بدون وقفه درون قوانین انعطاف‌ناپذیر پیش می‌رفت و خود را با آن‌ها تطبیق می‌داد ناگزیر از تحمیل بسیاری تبادلات، سرانجام به کابوکی شیوه قدیم و کابوکی شیوه جدید تبدیل شد. امروز، بازیگران کابوکی در تالارهای مملو از تماشاگر بازی می‌کنند و شیوه اجرایی آن‌ها در ژاپن در تمامی آن‌چه وابستگی دور و نزدیکی با هنرهای نمایشی دارد، نفوذ کرده است.

پی نوشت‌ها:

۱ - Solange Thierry

۲ - uzume

۳ - Amaterasu

۴ - Kagura

۵ - Kami

des Spectacles. Encyclo - Pedie de la

۶ - Rene Sieffert (Le Japon). Histoire Pleiade, Paris, Gallimard, ۱۹۶۵, P. ۴۴۷.

۷ - gigaku

۸ - Nara

۹ - bugaku

۱۰ - gagaku

۱۱ - T'ang

۱۲ - sangaku

۱۳ - sarugaku

۱۴ - no

۱۵ - Kan - ami Kiyotsugu, (۱۳۳۳ - ۱۳۸۴)

۱۶ - Zeami Motokiyo, (۱۳۶۳ - ۱۴۴۴)

۱۷ - Shogun

۱۸ - biwa

۱۹ - ningyojoruri

۲۰ - Kyoto

۲۱ - Osaka

۲۲ - Edo

۲۳ - Gidayu

۲۴ - Chikamatsu (۱۶۵۳ - ۱۷۲۵)

dans les Theatres d'Asie, C.N.R.S.,

- Rene Sieffert (Le Theatre japonais), paris ۱۹۶۱, p. ۱۴۷. ۲۵

۲۶ - kabuki

۲۷ - Kabuku